

Ten geleide

Dit nummer wordt grotendeels gevuld door bijdragen over sociale en culturele aspecten van geneesmiddelen. Deze artikelen zijn – direct of indirect – voortgekomen uit een symposium dat de redactie van MEDISCHE ANTROPOLOGIE eind 1989 organiseerde en waarover elders in dit nummer een kort bericht is te vinden.

Geneesmiddelen zijn niet louter wat het woord suggereert. Het zijn culturele producten die zich altijd in een bepaalde context bevinden en daaraan hun betekenis ontleenen. Zij reizen van hand tot hand en van hoofd tot hoofd: van producent, via verkoper en voorschrijver, naar gebruiker. Hun productie en marketing, de wijze waarop zij worden voorgeschreven, gedistribueerd en gebruikt, zelfs hun werkzaamheid, worden in dit nummer begrepen als culturele processen die vanuit een antropologisch perspectief bestudeerd kunnen worden.

Hoewel er het afgelopen decennium veel is geschreven over geneesmiddelen, zowel in de Westerse wereld als in zogenoemde ontwikkelingslanden, is er nog maar weinig bekend over hoe de diverse betrokkenen – producenten, handelaars, beleidsmakers, gezondheidswerkers en ‘gewone mensen’ – omgaan met deze middelen en welke opvattingen zij hebben over het gebruik ervan. Dergelijke vragen zijn niet alleen interessant vanuit antropologisch gezichtspunt, maar zij hebben ook een praktisch belang. Geneesmiddelenbeleid dat geen oog heeft voor de context waarbinnen deze producten verhandeld en geconsumeerd worden, zal weinig effect hebben. En artsen die hun klanten niet kennen, schrijven recepten met een onbekende bestemming.

In het openingsartikel stelt Sjaak van der Geest dat medicijnen een ‘natuurlijke’ aantrekkingskracht hebben die te vergelijken is met die van metaforen en metonymia’s in het dagelijks spraakgebruik: wat moeilijk grijpbaar lijkt, geven zij een naam en maken zij concreet. Daardoor stellen zij ons in staat iets te ondernemen. Zo helpt het medicijn, via metaforische en metonymische transformatie, om greep te krijgen op ‘ziekte’. In een korte reactie op dit artikel tekent Filip De Boeck bezwaar aan tegen de sterke nadruk die er gelegd wordt op het concreet-makende karakter van de metafoor. Hij pleit voor een definitie van metafoor die rijker geschakeerd is en ruimte laat voor andere ‘bewegingen’. Daardoor zal ook een minder objectivistisch beeld van ziekte kunnen ontstaan.

Mario Braakman schildert de bonte verscheidenheid van betekenissen die medicijnen in het West-Europa van de 16e en 17e eeuw hadden. Zij werden opgenomen in culturele domeinen die vaak weinig met geneeskunde van doen hadden. Zo werden ze soms be-

schouwd als kostbaarheden uit verre streken waarmee de eigenaars konden pronken en hun sociale status verhogen. Het waren, zo merkt de auteur op, niet alleen genees- maar ook communicatie-middelen: een conclusie die overigens nu nog op moderne farmaceutica van toepassing is.

Els van Dongen, die onderzoek gedaan heeft op een gesloten afdeling van een psychiatrisch instituut, beschrijft welke rol medicijnen daar spelen. Vaak vormen zij de inzet van een strijd tussen staf en patiënten. De laatsten zien medicijnen soms als middelen waarmee zij in bedwang gehouden worden, maar zij trachten diezelfde middelen te gebruiken om verzet te plegen tegen het heersende regiem. In beide gevallen nemen medicijnen de plaats in van woorden.

Paul ten Have analyseert enkele fragmenten uit een gesprek tussen een huisarts en een patiënt en laat zien hoe effectief medicijnen arts en patiënt in staat stellen het gesprek te organiseren, terwijl beiden toch hun twijfels hebben over het nut van medicijnen.

Piet Verbeek-Heida is vooral geïnteresseerd in de 'leken-rationaliteit' bij het gebruik van medicijnen. Zij kiest als voorbeeld het gebruik van een nieuw geneesmiddel tegen maagklachten door mannen tussen 20 en 60 jaar. Zij komt daarbij tot een interessante ontdekking en hypothese: mannen die voldoening vinden in hun werk zijn meer geneigd te denken dat het medicijn helpt (zodat zij kunnen blijven werken) dan mannen die tegen hun zin werken en de schuld van hun kwaal bij dat werk leggen.

Flora Haaijer-Ruskamp schetst enkele significante verschillen in het voorschrijven en gebruiken van medicijnen in een aantal Europese landen en pleit voor meer antropologische aandacht voor de culturele achtergrond van deze diversiteit.

Peter Wondergem en Hanneke Tonkens, die onderzoek gedaan hebben naar het gebruik van medicinale kruiden in Ghana, beschrijven twee centrale lokale ideeën over oorzaak en behandeling van ziekte: het concept 'vuil' en de aandacht voor de kwaliteit van het bloed. Zij suggereren dat deze ideeën, die het gebruik van kruiden bepalen, ook een stempel zullen drukken op de consumptie van moderne geneesmiddelen.

In al deze bijdragen komt naar voren dat geneesmiddelen krachtige culturele symbolen zijn die hun invloed niet alleen op medisch terrein doen gelden maar ook ver daarbuiten. Dit themanummer houdt een pleidooi in voor antropologisch onderzoek naar de sociale en cognitieve context waarbinnen medicijnen hun betekenis krijgen.

In het enige artikel waarin medicijnen niet centraal staan, geeft Fred Spier een uitvoerige beschrijving van een ziektegeval in een dorp in de Peruaanse Andes om van daaruit enkele opmerkingen te maken over de rol van Indiaanse genezers in deze samenleving. Die rol ziet hij als een logische consequentie van lange-termijn ontwikkelingen in de relaties tussen kerk, staat en inheemse religieuze tradities.

Dit nummer bevat verder een rubriek berichten over onder meer onderwijs, onderzoek en wetenschappelijke bijeenkomsten en besluit met recensies en signalementen van recente publikaties op het terrein van de medische antropologie. Anita Hardon was gastredacteur van dit nummer bij de samenstelling van het thema-gedeelte over geneesmiddelen.